

Микола Тимошик

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

доктор філологічних наук, професор,
Київський національний університет культури і мистецтв
(Київ, Україна)
tymoshyk.m@gmail.com

УДК 070.33:[655.531-021.351+329.15](477.83/.86)"19"

**ПЕРЕДПЛАТА Й ПОШИРЕННЯ
ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ
ЯК ІДЕОЛОГІЧНІ АКЦІЇ ТОТАЛІТАРНОЇ ВЛАДИ
(за архівними документами та матеріалами
передплатної кампанії Буковини)**

DOI 10.37222/2786-7552-2024-4-7

Уперше в українському журналістикознавстві осмислено феномен передплати й поширення періодичної преси як важливої ділянки пропагандистської роботи правлячої більшовицької партії. Йдеться, зокрема, про те, як московська влада в п'яти приєднаних до радянської України 1939 р. областей Галичини, 1940 р. – Північної Буковини та 1945 р. – Закарпаття привчала тамтешнє населення не лише читати нову радянську пресу, а й масово передплачувати її.

Подано своєрідний анатомічний зріз передплатної кампанії, метою якої було регулювати цю справу за кількісними і якісними показниками насиченості газет і журналів за кожним населеним пунктом, за кожним районом, областю, республікою.

З'ясовані причини зростання накладів обласних і районних газет та реальної недовіри до республіканських і центральних московських на початковому етапі становлення нової мережі партійно-радянської преси в цих краях. У зв'язку з цим Москва обмежувала розвиток низової преси методом встановлення лімітів на папір місцевим друкарням, оскільки в пріоритеті були «Правда» та «Известия». Йдеться також про феномен нав'язаного інтернаціоналізму, коли під партійною принудою в

районах комуністів змушували передплачувати журнали країн соціалістичного табору.

Наводяться кричущі факти нездатності органів місцевої влади організувати ефективну і зручну схему доставки преси у віддалені райони та села області. Неповороткість радянського апарату на місцях призводила до того, що газети і журнали в повоєнну пору доставлялися в глибинку через кілька днів після їх виходу у світ. Окремо йдеться про проблеми діяльності пошти в радянському селі та непомірні норми для сільських поштарів.

Ключові слова: передплатна кампанія, місцева преса, центральна преса, ліміти на папір, накладі газет і журналів, доставка преси, сільські листоноші, дошки-вітрини для читання, керівництво пресою.

Постановка проблеми та її актуальність. Преса в підрадянську пору української історії виконувала функцію колективного пропагандиста, агітатора і організатора на всіх ділянках партійно-радянського будівництва. Влада методично регулювала і проблемно-тематичну палітру періодики, і тиражну політику заради досягнення головної мети: формування в українців нового, радянського, способу мислення, організація чергових «трудових подвигів» на окреслених партією шляхах так званого комуністичного будівництва. Уроки тоталітарної журналістики й досі залишаються не вивчені й не осмислені. Відсутність чітко продуманої державницької політики щодо ролі та місця ЗМІ в національному відродженні українців призвела до того, що на початок третього тисячоліття українська преса, телебачення і радіо поставали перед цивілізованим Заходом як важко впізнаваний, розхристаний за вартісно-ідеологічними орієнтирами й відсталий із матеріально-технічного боку гібрид, утворений із двох моделей журналістики: залишків тоталітарно-радянської і паростків нової, зі слабо вираженими національними ознаками, втім, із посилюючими російськомовними акцентами та формально декларованими намірами сповідувати європейські стандарти.

Завдання статті. На основі уперше опрацьованих автором архівних документів та підшивок обласної і районної преси Чернівецької області автор поставив завданням з'ясувати витоки,

цілі, основні складові та наслідки однієї зі сталих ідеологічних акцій радянської влади щодо організації щорічних передплатних кампаній на партійно-радянські газети та журнали всієї системи тоталітарної журналістики.

Новизна статті полягає в тому, що досі в контексті означеної теми ніхто в Україні подібних досліджень не проводив. Натомість у центральних і місцевих архівах радянської доби міститься значний масив документів, зміст яких вказує на витоки, цілі і методи сучасної імперської політики Росії щодо України, зокрібно у питанні гуманітарної політики. Тема, яка на сьогодні, у період повномасштабної війни Росії проти України, вийшла в розряд особливо актуальних.

Виклад основного матеріалу

Ренесанс місцевої преси за хрущовської доби

Почну ось із такої витинки із газети «Радянська Буковина» від 30 травня 1941 р. У країні вже триває війна, а голова сільради села Бояни Садогурського району (так раніше офіційно називався колишній сільський Садгірський район. – *М. Т.*) з радістю розповідає, як легко приживається в краї радянський спосіб життя, однією із граней якого є бажання селян передплачувати нові газети: «Раніш жодний селянин не передплачував газети. Інколи лише корчмар Крамс продавав кілька примірників. Та той заробіток був йому не вигідний. У травні цього року в наше село надходить 400 примірників газет і журналів. На червень передплата на більшовицьку пресу по с. Бояни перевищить 1000 прим. Раніш у селі було 12 учителів, вчилося близько 600 дітей. Тепер – 950 школярів і 32 вчителі» (Про досягнення...).

У повоєнну пору питання передплати на партійно-радянську періодику не було головним. У пріоритеті влади воно постало пізніше, після XX з'їзду партії 1956 р., на якому було засуджено культ особи Сталіна. Новий партійний лідер Микита Хрущов проголосив курс на десталінізацію усіх сфер життя радянських людей. Зі сторінок партійно-радянської преси повіяло свіжим повітрям. І люди в це повірили.

Від кінця 50-х рр. XX ст. почали помітно зростати наклади місцевої преси, оскільки в усі часи людей цікавили передусім події і перспективи життя свого краю. Утім, на заводі тиражному

ренесансу місцевої журналістики в ту пору стояли існуючі в країні ліміти, зокрема на папір.

Як відомо, в давній Україні папірень було багато. Їх старалися мати передусім відомі монастирі, бо віддавна продукція українських друкарень при лаврах та монастирях мала авторитет в усьому світі. Однак такий привілей церковників радянська влада відібрала ще в 1917-му. А папір відтоді став завозитися в Україну з Росії і потрапив у хронічний розряд лімітованих.

Від початку 1960-х рр. передплату на обласну і районну пресу регулював відділ пропаганди і агітації ЦК КПУ. Отож, питання про збільшення лімітів паперу на друкування газет вирішувалося в Києві. На 1961 рік, у зв'язку з обмеженими можливостями поставляти в Чернівці більше паперу, Київ затвердив граничний наклад головної газети краю «Радянська Буковина» 45 тисяч примірників.

Однак у Чернівцях вважали, що цього явно недостатньо. Про це свідчить лист начальника обласного видавництва «Облвидав» Р. Нечипорука секретареві обкому партії І. Фесенку від 11 січня 1961 р. Інформуючи про результати передплатної кампанії на місцеві газети, він називає її успішною. По районних газетах є перевищення в цілому майже на вісім тисяч примірників. І виділених лімітів паперу для цього є достатньо. А от на друк «Радянської Буковини» його явно бракує. Р. Нечипорук просить обком звернутися до ЦК партії із пропозицією збільшити наклад цієї газети на 10 тисяч більше, ніж він був у 1960 р. Аргументи такі: із затвердженого раніше накладу для роздрібу залишається лише 132 прим. За погодженням із обкомом партії в грудні цю кількість збільшили до 1000 прим., але цього виявилось замало навіть для самих Чернівців. У кіоски преси по області газета з таким накладом практично не має шансу потрапити¹.

З огляду на те, що Київ був зацікавлений у збільшенні в усіх недавно приєднаних західноукраїнських областях накладів центральних та республіканських газет, перспектива такого дозволу аж на десять тисяч примірників виглядала примарною.

¹ Лист начальника Чернівецького обласного видавництва «Облвидав» Р. Нечипорука від 11 січня 1961 р. секретареві обкому партії І. Фесенку про наклад місцевої преси. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 170. Арк. 1.

Жорстке регулювання періоду застою

Партійно-радянська преса від початку була потужною ідеологічною зброєю партії. Її ще не використані сповна можливості правляча верхівка всіляко намагалася посилити від середини 60-х рр. минулого століття – по завершенні хрущовської відлиги.

Нову добу по ній дослідники називають по-різному: початком застою, періодом закручування гайок, порою тотальної русифікації усіх околиць радянської імперії. А щодо українського питання загалом – ерою україноненависної суслівщини (від прізвища головного кремлівського ідеолога тодішньої пори Сулова).

У лексиконі партійної номенклатури, яка відповідала за проведення передплатної кампанії (а починалася ця акція на всіх просторах СРСР у вересні і закінчувалася наприкінці грудня), з'являються такі часто вживані фрази, як «насиченість преси на тисячу душ населення» та «насиченість партійними виданнями на сто комуністів», «освоїти тиражі». Ці поняття поступово переходять на сторінки партійно-радянської преси, на шпальтах яких в осінньо-зимовий період можна натрапити на низку матеріалів про хід передплатної кампанії в містах і селах краю.

ЦК партії «спускав» усім обкомам партії обов'язкові для досягнення цифри з передплати газет і журналів буквально за всіма головними показниками: в розрізі центральних, республіканських, обласних і районних; окремо для міста і села; окремо за назвами партійних і галузевих газет та журналів, окремо за комсомольськими і піонерськими виданнями. Був і такий показник, як видання братніх компартій соціалістичних країн (детальніше про це явище – нижче).

Обласне управління зв'язку систематично готувало для обкому партії докладні аналітичні огляди ходу цієї акції – з численними цифровими таблицями, окресленням низки тенденцій та наведенням прикладів – і позитивних, і негативних.

Візьмемо для аналізу проміжні результати передплати в Чернівецькій області на 1968 р. станом на 9 листопада 1967 р. [10]². Цей рік, як відомо, був ювілейний – 50-річчя жовтневого перевороту,

² Про хід передплати на газети і журнали на 1968 рік станом на 9 листопада 1967 р. Довідка начальника відділу поширення преси облуправління зв'язку Т. Качаненка від 10 листопада 1967 р. Чернівецькому обкому партії. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 236. Арк. 51–55.

який комуно-більшовицька влада іменувала як «Велика Жовтнева соціалістична революція». 7 і 8 листопада стабільно, аж до розвалу СРСР, були червоними днями календаря.

Напередодні півстолітньої річниці постанови комуно-більшовицької держави преса традиційно повідомляла про так звані ініціативи трудових колективів з «підвищених соціалістичних зобов'язань»: до 7 листопада виконати свої річні плани. Зв'язківці Буковини мали намір також дочасно відзвітувати в Київ про виконання всіх доведених цифр на період передплатної кампанії.

Якими були ті цифри?

Згідно зі спущеним згори планом, Чернівецька область зобов'язувалася передплатити на 1968 р. 803 300 примірників газет і журналів (тоді в найменшій в Україні області проживало трохи більше як 800 000 людей. Станом на 9 листопада (до жовтневих свят) річний план виконано майже на 90 відсотків. Не було сумніву, що до кінця року він буде і перевиконаний. Таке зобов'язання області до ювілею жовтневої революції.

Особливість тієї передплатної кампанії полягала в тому, що більше уваги партія надавала сільській місцевості. Село традиційно вважалося консервативнішим за місто, тому активніше опиралося наступу нових порядків.

Ознайомимось з цікавим цифровим фактажем, на який багата ця службова записка. Зазвичай такі документи починалися оглядом прикладів, вартих наслідування іншими. Отож, ішлося про передовиків. Це зв'язківці-розповсюджувачі преси Заставнівського, Кельменецького, Кіцманського районів. Так, заставнівці передплатили газет і журналів на 16,6 відсотка більше, ніж на 1967 р. Тут також помітно підняли планку за насиченістю преси в розрахунку на 1000 осіб населення: з 859,8 у 1967 р. до 956,2 прим. на наступний рік. Подібна картина в Кіцманському районі: від 760 до 833,6 прим.

Тепер про недоліки. До відстаючих потрапили Хотинський, Новоселицький, Глибоцький райони. Тут річні плани передплати поки що перебували на рівні 81–82 відсотків. Насиченість періодики на 1000 осіб – 735–745 прим. (для порівняння: заставнівці мають понад 956 прим.). Почали здавати позиції в Сторожинецькому, Сокирянському, Путильському районах.

Довідка засвідчує невеселу картину з передплатою в селах області. До списку сіл, де передплачують пресу мляво і неохоче, потрапили такі.

Село Коритне Вижницького району. З доведених планом 2900 примірників передплачено 1625, що складає 32 відсотки. Секретар парторганізації тов. Чепіга не бере жодної участі в цій справі. Майже така ж картина в селах Молодія, Червона Діброва та Валя Кузьмина Глибоцького району.

У Новоселицькому районі аутсайдерами названі села Форосна, Топорівка, Сталінешти. У Хотинському – Данківці, Круглик, Колінківці.

Окремим пунктом в архівному документі описаний стан справ із передплатою на головні партійні московські та київські газети. З огляду на це начальник облуправління зв'язку висловлює найбільшу тривогу. Особливо за московську «Правду», з якою багато буковинців не хотіли сильно дружити. Адже погану статистику щодо цієї газети продемонстрували більшість районів і особливо обласний центр.

Ось гострокритичний посил довідки: «Різко відстає від освоєння накладів “Правды” Вижницький район (план 600, передплачено 474), Путильський (350–158), Глибоцький (900–620), Кіцманський (800–389). В розрахунку на сто комуністів “Правду” в цих районах передплатив лиш кожен п'ятий-четвертий»³.

Звісно, партія ж хотіла, щоб із цією газетою жив чи не кожен комуніст.

Не викликали у буковинців особливого ентузіазму заклики активно передплачувати й інші московські газети, зокрема «Сельскую жизнь», «Экономическую газету»; примарними були сподівання влади виконати план і щодо київської російськомовної «Правды Украины». Статистика фіксує найнижчу кількість передплачених примірників у розрахунку на сто комуністів у Новоселицькому (11), Хотинському (12), Глибоцькому (15), Сокирянському (16) районах.

Ще гірші справи із передплатою на партійні журнали: «Агитатор», «Коммунист», «Партийная жизнь», «Проблемы мира

³ Про хід передплати на газети і журнали на 1968 рік станом на 9 листопада 1967 р. Довідка начальника відділу поширення преси облуправління зв'язку Т. Качаненка від 10 листопада 1967 р. Чернівецькому обкому партії. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 236. Арк. 51–55.

и социализма», «Политическое самообразование», «Коммунист Украины». Псували загальну картину фактично всі райони, а особливо, як не дивно, обласний центр.

Окремо в довідці йдеться про журнали «Коммунист» (Москва) та «Коммунист Украины» (Київ). Кругом ці два видання місцевими комуністами були зігноровані. Так, у Вишницькому, Путильському, Глибочькому та Сокирянському районах було передплачено на сто комуністів лише 4,5 прим., а в розрахунку на 1000 осіб населення – ледь більше ніж 1 прим. Тоді як у Новоселицькому та Глибочькому районах цей показник склав ще менше – відповідно 0,5 і 0,9 прим.

Дещо краще виглядали дані про передплату на виробничо-технічні, сільськогосподарські та літературно-художні видання. З нового року на Буковину для тамтешніх передплатників мало надходити 341 прим. журналу «Хлібороб України», 294 – «Тваринництва України», 150 прим. – «Сільського будівництва». Втім, порівняно з плановими показниками це було трохи більше половини.

Читацькі пріоритети української глибинки

Щорічну передплатну кампанію цієї доби (а це кінець 60-х рр. ХХ ст.) можна без перебільшення назвати добровільно-примусовою. Спущені згори цифрові показники щодо накладів різних видань за кожною областю, районом, населеним пунктом змушені були виконувати відповідні партійні комітети. І якщо звичайні трудящі могли відмовитися від передплати видання, яке їм було не до душі або не за ціною, то комуністи, особливо ті, які дбали про особисту професійну чи партійну кар'єру, такого вибору здебільш не мали. Не випадково в статистичних даних про проміжні й остаточні результати передплатної кампанії, які систематично подавалися в обком партії, а звідти – до Києва, графі про насиченість партійних газет і журналів на 1000 осіб населення і на 100 комуністів (у розрізі кожного населеного пункту та району в цілому) стали чи не найголовнішими для контролю владою.

Аналіз різноманітних архівних партійних довідок про хід передплатної кампанії на партійно-радянську пресу тоталітарної доби дає можливість отримати відповіді на запитання, пов'язані з особистісними пріоритетами передплатників щодо вибору того чи іншого періодичного видання за місцем видавання та мовою в розрізі кожного окремо взятого району.

Цікаво, що в такій найменшій за територією і кількістю населення області, як Чернівецька, результати ці є приголомшливо строкатими. Вони засвідчують відмінність у ментальності буковинців передусім за регіональним поділом: західної (гуцульської) та східної (бессарабської) частин, а також анклавів із переважаючим українським чи молдавсько-румунським населенням у південній частині області.

Таку строкатість зримо можна відчутти, якщо порівняти результати передплати за районами Буковини двох головних тогочасних газет у кількісному співвідношенні до 100 комуністів: московської «Правды» та київської «Радянської України». У Вижницькому районі на 100 комуністів передплачено: «Правды» – 27,9, «Радянської України» – 99,5. Приблизно такі ж результати ще у двох найбільш проукраїнських районах – Заставнівському (30 на 108) та Кіцманському (21,8 на 109,3). А ось райони, де картина цілком протилежна: московську «Правду» передплачували значно частіше, ніж київську «Радянську Україну»: Кельменецький («Правды» – 77,6, «Радянської України» – 23,0), Новоселицький (відповідно 47,3 та 14,2), Сокирянський (83,4 та 26,4), Хотинський (48,2 та 19,1). Паритет у виборі продемонстрували читачі Сторожинецького району (38,8 – за московську газету, 34,5 – за київську). Космополітичні на той час Чернівці теж показали у цьому питанні свою половинчастість (45,1 і 54,4). Цікаво, що загалом по області такий собі московсько-російський пріоритет у цьому показнику переважив: у розрахунку на 100 комуністів області газету «Правда» передплатили 43,9, а «Радянська Україна» – 28,3 особи⁴.

З іншого боку, не можна не помітити ще одного пріоритету буковинських передплатників періодики: помітна перевага місцевої преси (обласної і районної) над центральною і республіканською. Показники типового бессарабського краю Східної Буковини – Сокирянського району, де російські впливи в історичній ретроспективі були значно відчутнішими, тут є особливо переконливими.

Оперую даними про кількість передплачених газет і журналів населенням Сокирянщини станом на 1 червня 1967 р.

⁴ Справка о насыщенности партийных газет и журналов по подписке на 100 коммунистов на 1968 год по состоянию на 10.11.1967. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 236. Арк. 27.

Московські видання (у дужках – кількість примірників на район): «Известия» (2058) «Правда» (1410), «Сельская жизнь» (839), «Комсомольская правда» (664), «Труд» (150).

Київські видання: «Правда України» (1091), «Молодь України» (883), «Сільські вісті» (842), «Радянська Україна» (586).

Місцеві видання (районна та обласні): «Дністрові зорі» (5328), «Радянська Буковина» (2322), «Молодий Буковинець» (1711) [14]⁵.

Нав'язуваний згори інтернаціоналізм

Головним боєм для місцевих ідеологічних працівників було забезпечення в області передплати на журнали (перелік їх додався) країн соціалістичного табору. Щоразу – не нижче показників попереднього року. Щорічна акція з такої передплати був своєрідним жестом доброї волі керманічів СРСР у відповідь на дозвіл керівництва цих країн проводити в себе вільну передплату на головні московські видання.

Виконання цієї важливої ідеологічної «зобов'язалівки» на Буковині давалося особливо непросто. І то з двох головних причин.

Перша: такі журнали видавалися не знаними радянцями іноземними мовами, адже на всіх радянських теренах, від Сахаліну до Карпат, толерувалася одна-єдина – російська – як мова міжнаціонального спілкування народів-братів.

Друга: кількість примірників таких видань була зовеликою, враховуючи, що й ціна передплати на них була значно вищою. Скажімо, планові обсяги передплат на журнали Соціалістичної Республіки Румунія сягнула позначки майже 8000 прим., Польщі – понад 1100, Німецької Демократичної Республіки – до 600, Чехословацької Соціалістичної Республіки – до 550, Болгарської Народної Республіки – до 200, Угорської Народної Республіки – до 150 прим. Помітно скромнішими були плани на передплату журналів Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (34 прим.), Республіки Куба (11), Демократичної Республіки В'єтнам (9), Китайської Народної Республіки (4), Корейської Народно-Демократичної Республіки (2), Монгольської Народної Республіки (1 прим.).

⁵ О распространении печати в Сокирянском районе по состоянию на 1 июня 1967 года. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 236. Арк. 27.

Усього на Чернівецьку область було доведено за планом близько 11 000 прим. зарубіжних видань із країн соціалістичного табору, що видавалися іноземними мовами, але мали російськомовний дубляж.

Проміжні статистичні дані й звіт про виконання таких зобов'язань області перед Москвою на 1968 р. станом на середину листопада 1967-го показували плачевні результати: Китай, Корея, Монголія були в повному «прольоті». Кубою зацікавився лиш один передплатник, В'єтнамом – шість. Лише п'яту частину від плану склали видання з Чехії, Польщі, Угорщини, третину – Болгарії. А от видання Румунії на Буковині із зрозумілих причин були дуже популярні – вже було передплачено 6232 прим.⁶

Цікавою виглядає остаточна картина в розрізі районів. Звісно, що найкращі показники продемонстрували Чернівці як центр науки, культури, освіти краю, де низку показників перевиконано. Найпопулярнішими виявилися польські журнали (з плану 821 передплачено 928 прим.), румунські (з плану 768 передплачено 834 прим.) та чехословацькі (з плану 394 передплачено 422 прим.). Найменше зацікавлення цим сегментом періодики проявили вижничани, путильчани, кіцманці.

Загалом передплату на цей сегмент періодики Буковина в 1968 р. провалила. На цей рік недобір порівняно з 1967 р. складав майже тисячу примірників⁷.

Чому газети не були «свіжими»

Налагодження випуску нової преси в другій половині 1940 р. – першій половині 1941 р. відбувалося за умов хронічної нестачі кадрів, слабкої поліграфічної бази, низької виконавської дисципліни.

Загострювалася ще одна проблема, яка нівелювала колосальні зусилля творців цієї преси. Йдеться про організацію доставки періодичних видань.

Поширена на ту пору ситуація: із величезними труднощами віддруковані накладки газет доходили до читача в глибинку лише другого чи й навіть третього-четвертого дня після їх виходу у світ.

⁶ Справка о подписке на журналы соцстран на 1968 год в сравнении с 1967 годом. ДАЧО. Ф. 1. оп. 22, од. зб. 236, арк. 69.

⁷ Справка о подписке на зарубежные журналы, издающиеся на иностранных языках на 1968 год в сравнении с 1967 годом. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 236. Арк. 70.

І це в межах найменшої в Україні за територією області!

Звісно, що за таких умов газетна інформація втрачала свою актуальність і вже не спрацьовувала належним чином. Цим були сильно перейняті партійні органи. Там розуміли ідеологічну місію преси, як розуміли і міру відповідальності, якщо центр довідається, що нові газети у Буковинському краї системно надходять до передплатників аж ніяк не «свіжими».

Архівні документи зафіксували низку свідчень, коли на різних нарадах обласного рівня питання щодо неприпустимих затримок розвезення періодики на місця неодноразово набувало особливо гострої критики на адресу відповідних служб. Однак проблема довго залишалася не розв'язаною.

На заваді стояла низка причин. Дві з них були хронічними і не підлягали оперативному усуненню.

Перша. Порушення графіків випуску місцевих газет у світ самими друкарнями. Застаріле поліграфічне обладнання, нерідко ще з австрійських часів, часто виходило з ладу. Досвідчені кадри поліграфістів виїхали за кордон. Ремонт друкарських машин часто затримувався через брак запасних частин. Особливо сутужно було на початках без запасу кас-реалів українських шрифтів.

Друга. Запізнілі здачі чергових чисел газет до друку часто допускали самі редакції. І, знову ж таки, через нестачу професійно підготовлених кадрів. Бракувало тих, хто добре знав газетну справу, хто писав швидко, кваліфіковано, хто добре знав українську мову. Численні вимушені правки, які вносили редактори чи зав відділів до вже заверстаних на шпальти матеріалів низки літпрацівників, призводили до неминучих затримок із підписанням таких чисел до друку.

Третя. Цю причину можна було усунути легше, якби влада була компетентною. Йдеться про похапцем складені маршрути і графіки розвезення місцевої періодики в райони. Йшлося також про елементарне головотяпство, непрофесіоналізм, нерозторопність, незнання специфіки краю тодішніми високопосадовцями, яких спішно, нерідко за протекцією центру, призначала обласна влада. Про це відважився доповісти першому секретареві обкому партії Лучицькому в службовій записці виконувач обов'язків начальника Чернівецького повітового управління зв'язку, що безпосередньо

підпорядковувалося Народному комісаріатові зв'язку, Баламутенко (в документі – без ініціалів. – М. Т.)⁸.

Саме на цю службу були покладені обов'язки з розповсюдження і експедирування накладів місцевої преси в усі райони області. І саме вона часто виходила крайньою у визначенні «хлопців для биття» під час відповідних «наганяїв» у найвищих кабінетах області нібито за провали в роботі.

Про цю причину та її наслідки – детальніше.

В село – півтори доби потягом

За умов відсутності сталого автомобільного, та й автобусного сполучення обласного центру з райцентрами і селами доставляти пресу на місця придумали двома способами – потягами і підводами.

Як виглядала насправді ця дивна комбінована схема мандрівки газет у глибинку, простежимо за архівною запискою.

Візьмемо для прикладу північно-західну зону області, куди автори цієї схеми віднесли аж п'ять районів: Кіцманський, Заставнівський, Вашковецький, Вижицький та Путильський райони. Віддруковані вдосвіта 8289 примірників «Радянської Буковини» і 2952 – «Комсомольця Буковини» для передплатників цих районів первинно перевозилися пасажирським потягом, який відправлявся зі станції Чернівці о... 16.55, отожд, перед самим вечором. А вузловою станцією для вивантаження газет із поштового вагона цього потяга було визначено... Лужани. Тобто всього через 15 кілометрів від початку маршруту. Далі її мали розвозити підводами безпосередньо до сілрад, де на цей специфічний товар уже чекали листоноші. Звісно, що для їздових ніхто ніяких графіків не робив, усе залежало від сумління голів сілрад. Тому неважко здогадатися, що до віддалених сіл та хуторів, особливо гірських, газети з обласного центру потрапляли в кращому випадку другого, а в гіршому – аж третього дня.

Абсурдність такого маршруту стає все більш очевидною, якщо мати на оці, що на львівському напрямку таки був ранковий потяг, який відправлявся з Чернівців о 7.30 і мав зупинку, за розкладом, у тих же Лужанах. Що заважало обласній владі зав'язати пошту цього куца на львівський потяг – залишається загадкою.

⁸ Лист в. о. начальника Чернівецького повітового відділення зв'язку від 08.02.1941 р. до директора видавництва «Радянська Буковина» та секретаря обкому партії тов. Лучицького. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 35.

Ще гірша ситуація вимальовувалася з доставкою преси у східні райони області. Так, у Новоселицький, Хотинський, Герцівський, Секуренський і Кельменецький райони (чомуś до них доточили приміський Садгірський) близько шести тисяч примірників «Радянської Буковини» та майже дві тисячі – «Комсомольця Буковини» відправлялися із залізничного вокзалу Чернівці лише через добу після їхнього виходу в світ, точніше – о 4.25 ранку наступного дня. А для розвезення в села південно-західної зони районів (Чернівецького, Глибоцького, Сторожинецького) газети потрапляли до вагона також другого дня близько восьмої ранку.

У цьому сигналі відповідальний за доставку преси просить обком партії «вплинути на редакції та друкарні для вжиття заходів із дотримання гравців підготовки і друку, а на адміністрацію залізниці – зберегти попередній розклад, не зв'язаний з рухом поїздів далекого сполучення»⁹.

На архівному документі – резолюція секретаря обкому від 16 лютого: «Була скликана нарада».

За що звільнили начальника пошти

Згаданий в. о. начальника повітового відділення зв'язку Баламутенко своєю службовою запискою до вищої влади області, якою в усі підрадянські часи був тут, як і по всій Україні, обком партії, відважився навести справді компрометуючі владу факти, кричущі через свою алогічність, нераціональність.

І влада зреагувала. Про викладені в записці факти йшлося на спеціально скликаній нараді в обкомі партії.

Яке ж рішення було прийняте?

Неочікуване. Звільнили з роботи... самого Баламутенка, автора тієї розгромної службової записки. Гарний штрих до того, як ставилася радянська влада до людей небайдужих, знаючих, розумних, які не вміли мовчати чи мовчазно виконувати абсурдні рішення.

Незбаром новим начальником облсоюздруку було призначено Косюру.

Історія зберегла перший документ, підписаний новим начальником у спробі навести лад із надтоїдливими графіками здачі

⁹ Лист начальника Чернівецького повітового відділення Союздруку Баламутенка від 08.02. 1941 р. до Чернівецького обкому партії. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк. 33.

готових накладів газет на експедитування. Судячи з тональності викладу суті справи, обласна влада дала цьому відповідальному керівникові своєрідний карт-бланш у стосунках із «рафінованими інтелігентами» з редакцій та видавництва.

Лист адресований директору видавництва «Радянська Буковина» без зазначення його імені та прізвища, а в копії, тобто лише до відома, – секретареві обкому партії Лучицькому. Ультимативна, ба навіть залякувальна тональність не викликає сумніву, що саме такий стиль ділових стосунків між партнерами був витребуваний і толерований владою тієї доби. Текст подаю в перекладі з російської: «Директору видавництва “Радянська Буковина”. Незважаючи на низку перемовин із вами про вкладання договору на поширення і експедитування ваших видань на 1941 рік досі останній не підписано. Передбачений графік подачі преси систематично порушується. Ставлю вас до відома, що коли упродовж найближчих днів не буде укладено договір, то я змушений буду припинити з 1 березня поширення та експедитування ваших видань»¹⁰.

На цьому документі також стоїть резолюція самого Лучицького з датою 24.02.1941: «Негайно скликати нараду».

Знову високе начальство скликало чергову нараду, знову гарячі «розноси»... Але за умов тоталітарного стилю керівництва цілі копи снопів нагальних проблем упродовж тривалого часу так і залишалися не розв’язаними.

Маємо документальне свідчення такому твердженню вже післявоєнної доби – через півроку після звільнення Буковини від німецької окупації. В області – той самий найголовніший партійний начальник Лучицький.

Як стояла справа з друкованою пропагандою в області?

Знову, як і перед війною, «далеко не задовільно». З доставкою преси стало ще гірше. Якщо раніше обласна газета в села доходила на другий-третій день після випуску з друкарні, то восени 1944-го – за тиждень. Лише тепер «про поганий стан справ» пишуть скарги уже не підлеглі Лучицькому, а він сам. Цього разу – до ЦК КП(б)У. З підписаної цим керівником довідки: «Обласна газета потрапляє

¹⁰ Лист начальника Чернівецького повітового управління зв’язку Косюри (в копії – обкому партії) від 20 лютого 1941 р. директору видавництва «Радянська Буковина». ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 82. Арк 35.

в села з великим запізненням. Так, у Кіцманський і Сокирянський райони вона потрапляє... на шостий день після виходу в світ. В деякі села газета зовсім не доставляється»¹¹.

А наступний факт із цієї записки зовсім виглядає подікунському: «У Заставнівському районі листоноші брали наклад цієї газети (“Радянська Буковина”) в Союздруку і продавали їх першому зустрічному. Таким чином, у своє село вони газет не доносили. Це наслідок безконтрольної роботи райсоюзпечати (так в оригіналі. – М. Т.). Міськкоми і райкоми повинні самі розподіляти газети і контролювати роботу Союзпечати, почти, сільради»¹².

Лад із доставкою преси в села області вдалося налагодити лише... через 20 років. Згідно з довідкою про поширення преси у найвіддаленішому Сокирянському районі, «в усі населені пункти району доставка преси відбувається в день її виходу»¹³.

Хоча й тут не обійшлося без перекосів.

Перекоси вбачаються у перевагах для центральної, тобто московської, і республіканської (київської) преси. Цей сегмент періодики після нічної доставки його з Києва в Чернівці відразу перекидався на рейс місцевої авіації за маршрутом «Чернівці–Сокиряни». Таким чином, свіжі московські «Правду» та «Известия» і київську «Правду України» в наддністрянських селах мали можливість брати до рук вже о 9-й ранку. Тоді як обласні газети о цій порі лише завантажувалися в автомашину, яка брала курс на Сокиряни.

Щодень по 30 кілометрів із набитою сумкою

Щороку напередодні передплатної кампанії, що починалася в СРСР для наступного року з вересня поточного, Москва спускала в союзні республіки, а звідти – до областей і районів цифрові дані про передплату на центральні видання. Щороку кількісні показники цих планів зростали. Однак таке зростання не враховувалося в нормативах, які затвердило мінзв’язку щодо кількості листонош та обсягів кореспонденції для кожного з них.

¹¹ Політико-масова робота в Чернівецькій області. Доповідна записка секретаря обкому партії І. Лучицького до ЦК КП(б)У від 21.09.1944. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 96. Арк. 27–28.

¹² Там само..

¹³ «О распространении печати в Сокирянском районе по состоянию на 1 июня 1967 года». ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 236. Арк. 27.

Особливо для гірських сіл та присілків, де будинки горян часто знаходилися на великій відстані від сусідських.

На проблеми доставки періодики у гірських населених пунктах та ненормальні умови праці сільських листонош у таких районах звернув увагу обласної влади секретар Путильського райкому партії Г. Горобець у своєму ґрунтовному листі.

Для переконливого прикладу він навів поштове відділення села Розтоки, що в справі передплати на періодику було одним із кращих в області. Село з населенням 2660 чоловік передплачувало стабільно на рік 2650 газет і журналів – фактично один примірник на одну особу. Для села було виділено шість штатних одиниць листонош.

Звернемо увагу на обсяги їхньої роботи.

Листоноша П. Томюк обслуговує хутори: Білий Потік, Заневич, Садківчик, Бочків, Петраші, де на 265 дворів передплатили майже півтисячі газет і журналів. Її щоденний обхід складає 29 кілометрів.

У листоноші П. Буряк на 85 дворів – 273 газети та журнали. І це на хуторах Причилок, Романівка, Ями, Вихід, Околенчик. Подолати щодня потрібно 29,5 кілометра.

Листоноша М. Тенкаляк обслуговує 142 двори (272 прим. періодики), які розкинулися на хуторах Нижня і Верхня Товарниця, Бургів, Струк, Радолів. Обхід щодня – 42 кілометри.

Такі ж приблизно показники і для листонош Л. Фіщук, Г. Дарій, Г. Олексюк.

І це за умови, коли затверджена державою норма обходу для сільського листоноші – 12 кілометрів з вагою сумки до 14 кг. У розтоцьких листонош за такої насиченості передплати на село вага тих сумок була на порядок вищою.

Не посвячені в умови життя горян можуть навести аргумент про велосипед. Так, це роблять, скажімо, в Новоселицькому чи Кіцманському районах. Там на так званому колесі можна за 3-4 години об'їхати всі двори села, але не в горах, де бездоріжжя, крутосхильні горби, стрімкі потоки¹⁴.

¹⁴ Лист секретаря Путильського райкому партії Г. Горобця від 9 липня 1971 року Чернівецькому обкому партії з приводу умов роботи листонош у районі. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 22. Од. зб. 295. Арк 7-8.

За насиченістю передплаченої періодики на душу населення путильчани випереджали Вижницький, Глибоцький, Новоселицький і Сторожинецький райони.

Спадкоємці «Окон РОСТА» – дошки-вітрини для читання

Більшовицька влада добре знала силу і вплив на маси друкованого слова. Тому вишколені Москвою ідеологи-пропагандисти з приходом на Буковину вирішили сповна використати у своїй політико-пропагандистській роботі безмежні можливості саме преси. Особливо тієї, що виходила у світ під їхнім невисипущим контролем.

Звісно, для створення розгалуженої мережі партійно-радянської преси в новоприєднаному краї (обласні, районні, багатотиражні фабрично-заводські чи колгоспні газети) потрібен був час. Впливати ж на уми і поведінку людей потрібно було негайно, повсюдно й масштабно.

Започаткований після жовтневого перевороту і взірцево зарекомендований у 1920–1930-х рр. спосіб лежав на поверхні: у місцях скупчення людей (на міських і сільських майданах, вокзалах, при заводоуправліннях, навчальних закладах тощо) встановлювали спеціальні дошки-вітрини, на які вивішували свіжі випуски газет. Упродовж десятиліть на таких вітринах безроздільно володарювали шпальги двох головних періодичних видань у СРСР – «Правда» та «Известия». Щоправда, їхнім попередником на всіх просторах радянської імперії були «Окна РОСТА». Друге слово цієї назви є аббревіатурою, яка теперішньому читачеві цілковито неznана. А в першій половині минулого століття вона була на вустах мільйонів – «Окна Российского Телеграфного Агентства» як прообразу потужного ТАРС (Телеграфного агентства Радянського Союзу) та його клону в Києві – республіканського РАТАУ (Радіотелеграфного агентства України).

Зважаючи на ту обставину, що переважна більшість населення колишньої російської імперії була неграмотною або малограмотною, «Окна РОСТА» продукували здебільшого фотографії. Через часто змінювані пропагандистські картинки про «тріумфальну ходу радянської влади», у такий спосіб «окна» переконували мільйони трудящих у перевагах нової «влади народу і влади для народу».

На противагу «східнякам», добре просвічені австрійцями буковинці, звісно, не потребували таких примітивних «окон». Тому прийшла зі сходу нова влада відразу запропонувала для них видозмінену форму вікон-картин (для розглядання) – дошки-вітрини з газетами (для читання).

Здавалося б, питання просте і його розв'язання не потребувало ні значних матеріальних коштів, ні фізичних зусиль. Утім, з'ясувалося, що це нововведення впроваджувалося зі скрипом. І виною була не байдужість «трудящих мас», а безалаберність наспіх сформованого місцевого чиновницького апарату, який і не горів бажанням працювати, і часто був не компетентним у здатності щось самостійно організувати чи власноруч зробити.

Виконання на місцях термінової і архіважливої вказівки обкому партії про встановлення в Чернівецькій області дошок-вітрин розтягнулося на місяці й потребували аж трьох засідань бюро обкому партії.

Уперше це питання розглядалося на бюро обкому партії незабаром після приєднання Буковини до складу УРСР – 23 серпня 1940 р. Враховуючи велику ідеологічну вагу справи, постановою бюро було зобов'язано органи влади на місцях упродовж двох місяців встановити «в місцях скупчення людей» в кожному населеному пункті області не менше однієї дошки-вітрини. Віталися ініціативи зробити більше. Рекомендувалося вивішувати дві газети – московську «Правду» та нову обласну газету, яка почала виходити в краї від 28 червня, – «Радянську Буковину».

Трохи більше як через два місяці, 2 листопада того ж року, бюро обкому знову повертається до цього питання. Результати перевірки на місцях створеної напередодні комісії були невтішними. «Деякі міськкоми і райкоми партії не виконали постанови бюро обкому від 23.08.1940», – читаємо в довідці. У резолютивній частині знову рябіли вже надойшливі директивні вказівки: зобов'язати, контролювати, доповісти.

Можливо, саме через беззубість і неконкретику в резолютивній частині та друга пустопорожня балаканина зависла в повітрі. У цьому переконує третя постанова бюро обкому із цього питання (засідання відбулося 3 березня 1941 р.).

Виглядало так, що обком партії розписався у своїй неспроможності вплинути на своїх же підлеглих у районах.

Чого вартує такий пасаж із довідкової частини вже третьої постанови: «Чернівецький міськком і Чернівецький, Хотинський, Герцаївський, Вашківецький райкоми партії проявили недопустиме ставлення до виконання постанови обкому від 2.11.1940. По місту Чернівці і Чернівецькому району не організовано жодної дошки-вітрини. В Хотинському, Герцаївському, Вашківецькому і Кельменецькому – лише по п'ять»¹⁵.

У резолютивній частині документа, підписаного тодішнім секретарем обкому партії Грушецьким, зазначено таке: «Зобов'язати секретаря Чернівецького міськкому партії тов. Чалих та секретарів Чернівецького райкому Геру, Вашківецького райкому ? (нерозбірливо в документі. – М. Т.) протягом березня ц. р. встановити дошки-вітрини в усіх місцях скупчення населення, в першу чергу при кожній сільській раді»¹⁶.

Історія із лихозвісними дошками-вітринами, які ніяк не приживалися на буковинських теренах, мала таке ж прикре продовження і по війні. Цього разу вона прозвучала з вуст нового секретаря обкому партії І. Лучицького на нараді партійного активу області 29 вересня 1944 р. Ось витинка його доповіді зі стенограми цього заходу у задавненій «справі вітрин»: «У Заставнівському, Садгирському, Кельменецькому, Кіцманському районах газетні вітрини не в пошані. У багатьох селах вітрин так і нема. Більш того, нема вітрин навіть при міських райкомах партії. А біля міськкому партії у вітрині висіла газета, яка вже вицвіла, – “Радянська Буковина” за... 10 травня. Як бачите, Чернівецький міськком погано піклується про читачів. Таких вістей краще не вивішувати»¹⁷.

У наступному фрагменті доповіді першої особи області подано яскравий приклад хронічного формалізму й байдужості партійних чиновників на місцях до виконання доручень зверху. Йдеться про стенд для газет, який встановлений прямо перед приміщенням райвиконкому. І там постійно вивішуються свіжі газети. Але чи

¹⁵ Про встановлення дощок-вітрин для вивішування газет. Постанова бюро Чернівецького обкому партії від 3 березня 1941 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 69. Арк. 15.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Політико-масова робота в Чернівецькій області. Доповідна записка секретаря обкому партії І. Лучицького до ЦК КП(б)У від 21.09.1944. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 96. Арк. 27–28.

можна їх прочитати перехожим на вулиці? Виявляється, ні. Бо для цього треба перелізти через двометровий металевий паркан, а потім знайти який стілець чи підставку, стати на неї і лише потім можна буде щось прочитати з того стенда.

Таку картину доповідач резюмує із неприхованим сарказмом: «Керівникам Заставнівського району надалі треба врахувати, що не всякий читач може перелазити через забори і ходити із стільцем читати газети»¹⁸.

«Чим пояснити такий стан із газетними вітринами? – запитує високий партійний чиновник з високої трибуни обласної наради. І туж же відповідає: – Не складністю розв’язання цієї проблеми, а не хотінням, формальним відношенням до одного з важливих міроприємств політичної роботи»¹⁹.

І, нарешті, кінець цій дивній історії віднаходимо ще в одному архівному документі за 18 грудня 1944 р.: «В області вже створено 246 дошок-вітрин, в яких регулярно вивішуються центральні, республіканські і обласні газети для читання трудящими області. Зокрема, в Новоселицькому районі встановлено 40 дошок-вітрин, у Заставнівському – 3, Кіцманському – 32, Сокирянському – 31. Цей виправданий спосіб політмасової роботи серед трудящих через читку газет, вивішених на дошках-вітринах, дав змогу ознайомити широкі маси населення з основними рішеннями партії і уряду та кипучим життям країни, що висвітлюється в газетах». Партійне керівництво обласного центру по-справжньому зреагувало на цю критику вже після війни. За даними довідки обкому партії від листопада 1944 р., у Чернівцях було встановлено вже 99 вітрин. А в Садгирському, Новоселицькому районах – по 33 вітрини²⁰.

Висновки. 1. Головною метою щорічних ідеологічних акцій радянської влади щодо організації передплатних кампаній на партійно-радянські газети та журнали було суворе регулювання накладів за всіма видами і типами періодики всієї системи партійно-радянської преси. Цей процес контролювався ідеологічними

¹⁸ Політико-масова робота в Чернівецькій області. Доповідна записка секретаря обкому партії І. Лучицького до ЦК КП(б)У від 21.09.1944. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 11. Од. зб. 96. Арк. 27–28.

¹⁹ Там само.

²⁰ Про стан масово-політичної роботи в області. Доповідна записка обкому партії від 18 грудня 1944 р. ДАЧО. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 96. Арк. 31–32.

відділами відповідних партійних комітетів: від ЦК у Москві до райкомів партії на місцях.

2. Зважаючи на тенденції щодо недовіри населення західноукраїнських областей до центральної преси в післявоєнний період, правляча партія штучно гальмувала зростання накладів районних і обласних газет методом встановлення лімітів на папір для місцевих друкарень. Натомість методом примусу спонукала передплачувати місцевих комуністів дві головні газети країни – «Правда» та «Известия», а також журнали країн соціалістичного табору, що дублювалися для поширення в СРСР російською мовою. Це був один із способів русифікації українського населення.

3. Хронічні затримки два-три і більше днів з доставкою свіжої преси в райони і села області засвідчують нездатність керівного партійно-радянського апарату на місцях організувати ефективну мережу поширення передусім місцевої преси. Преференції в доставці надавалися республіканським і місцевим видавцям, для чого залучалася місцева авіація.

4. Упродовж десятиліть залишалася нерегульованою нормативна база щодо роботи сільської пошти у гірських районах. Щоденний обхід пішки із рознесенням передплатникам газет і журналів для сільських листонош складав до 30 кілометрів.

5. Важливу ідеологічну функцію з пропаганди радянської преси упродовж 1950–60-х рр. виконували спадкоємці московських «Окон РОСТА» (Російського телеграфного агентства) – дошки-вітрини для читання, що розміщувалися в людних місцях у райцентрах та всіх селах краю. Упродовж десятиліть на таких вітринах безроздільно володарювали шпальти двох головних періодичних видань у СРСР – «Правда» та «Известия», рідше – обласної газети.

Література

Про досягнення з передплатою радянських газет (1941. 30 трав.). *Радянська Буковина*.

References

Pro dosiahnennia z peredplatoiu radianskykh hazet [On the achievements of subscribing to Soviet newspapers] (1941. 30 May). *Radianska Bukovyna* [in Ukrainian].

Mykola Tymoshyk

Dr. Philol., PhD., Prof.,
Kyiv National University of Culture and Arts
nkin@ukr.net

SUBSCRIPTION AND DISTRIBUTION OF THE PERIODIC PRESS AS IDEOLOGICAL ACTIONS OF THE TOTALITARIAN GOVERNMENT

**(According to archival documents and materials of the subscription
campaign of Bukovyna)**

The concept of totalitarian journalism in this article is considered in the context of political, economic and administrative control of mass media activities by the ruling state elite, which regulates all spheres of social-political, cultural-educational and personal life of citizens.

The origins, goals, main components and consequences of one of the permanent ideological actions of the Soviet government regarding the organization of annual subscription campaigns for party-Soviet newspapers and magazines of the entire system of totalitarian journalism are traced. This was done on the basis of documents of the State Archive of the Chernivtsi region and rare bindings of the local press.

It is about how the new government in the five oblasts of Halychyna, Northern Bukovyna, and Transcarpathia, which were annexed to Soviet Ukraine in 1939, in 1940, and Transcarpathia in 1945, trained the local population not only to read the new Soviet press, but also to subscribe to it en masse. A kind of anatomical section of the subscription campaign as an important part of the propaganda work of the ruling Bolshevik party is presented, the purpose of which was to regulate this matter according to the quantitative and qualitative indicators of the saturation of newspapers and magazines for each settlement, for each district, region, and republic.

The reasons for the unceasing growth in the initial stage of the formation of the new network of the party-Soviet press in these parts of the circulation of regional and district newspapers and a certain lack of trust in the republican and central Moscow newspapers have been clarified. In this regard, Moscow imposed restrictions on the local press by setting limits on paper for local printers, since Pravda and Izvestia were the priority. We are talking about the phenomenon of forced internationalism, when, under party coercion, communists in

the districts were forced to subscribe to magazines from the countries of the socialist camp.

There are glaring facts of the inability of local authorities to organize an effective and convenient scheme for the delivery of press to remote areas and villages of the region. The inflexibility of the Soviet apparatus on the ground led to the fact that in the post-war period, newspapers and magazines were delivered to the hinterland several days after they were published. Separately, we talk about the problems of the post office in the Soviet village and excessive standards for rural postmen.

Keywords: subscription company, local press, central press, paper limits, newspaper and magazine circulations, press delivery, village postmen, display boards for reading